

Van utopie tot strategie:

Bedenkingen bij de oproep van Maurice Coppieters

•• *Monika Triest*

Wanneer een 'oproep' of een manifest gelanceerd wordt door groeperingen in de samenleving die zich progressief noemen, hebben we doorgaans grote verwachtingen. Karl Marx zelf lanceerde indertijd ook een oproep, het Communistisch Manifest, dat ook door rabiate tegenstanders gezien wordt als een motor van sociale verandering. Nochtans werden in dit Manifest geen concrete invullingen gegeven aan begrippen als solidariteit, zelfs niet aan klasse, wat dan toch als centraal begrip werd gehanteerd. In het Manifest werden ook geen strategieën uitgedokterd. Toch werkte het mobiliserend en gaf het aanleiding tot een sociale omwenteling, waarvan wij vandaag nog de vruchten plukken. Werd aan Karl Marx gevraagd of zijn oproep realistisch was, of hij haalbaar was? Zo is het ook ongepast de actuele oproep van Maurits Coppieters te verwerpen op grond van aanwrijvingen als 'algemene slogans, vage beweringen, gebrek aan concrete strategieën', een kritiek die zelfs gehoord werd vanwege één van de bevoorrecht-geachte partners, de voorzitter van het ACV, en dan nog wel op Rerum Novarum 1996.

In deze bijdrage wil ik reageren op die oproep, in de eerste plaats met enkele vragen, en verder met een aantal bedenkingen. Een oproep is per definitie bedoeld om commentaren uit te lokken, om bondgenoten te vinden, in de hoop nieuwe coalities te kunnen afsluiten op langere termijn. Daar de oproep een indrukwekkend geheel is van analyse, discussie en toekomstscenario's op ongeveer alle maatschappelijke terreinen, beperk ik me hier tot een kritische reflectie op enkele onderdelen van de oproep, de uitgangspunten en de analyse.

I. De oproep
De oproep is een 'radicaal democratische keuze',

een 'radicaal democratisch project'. Misschien is het goed stil te staan bij de begrippen 'radicaal' en 'democratisch'.

1.1. Een radicale democratie betekent niet, zoals de tekst zegt, "het terugvallen op het recht op informatie, participatie en beslissingsmacht van de hele bevolking" (wat eerder een algemene definitie van democratie zou kunnen zijn). 'Radicaal' betekent 'ten gronde, tot in de roots'. Een radicale verandering is een wijziging die de wortels van de samenleving aantast, de keuze en organisatie van maatschappelijke prioriteiten opnieuw aan de orde stelt. Hoewel in de tekst de vraag gesteld wordt welk soort samenleving wij

wensen, welk Vlaanderen wij wensen in de komende eeuwen, wordt te weinig gewezen op twee punten: 1. het potentieel dat daartoe reeds aanwezig is; 2. de absoluut dringende noodzaak van een groot, open maatschappelijk debat op alle niveaus over die (ver)nieuw(de) samenleving. De auteurs verwijzen naar de onmacht van de huidige progressieve krachten om die radicale verandering door te voeren. Daarbij denken ze zowel aan de oude (sommige politieke partijen, ACW, vakbonden, enz) als aan de nieuwe sociale bewegingen. In vage bewoordingen wordt gesteld dat oud en nieuw met elkaar moeten praten. Waarom voorbijgaan aan de talloze gesprekken, debatten en zelfs samenwerkingsverbanden die er de laatste decennia tussen 'oud' en 'nieuw' geweest zijn? Kunnen hier niet de kiemen liggen voor dit grootse, radicale project? Verandering wordt immers niet in de eerste plaats opgezet door de *damnés de la terre*, maar door diegenen die enig perspectief hebben op verandering, die misschien reeds aan het experimenteren zijn? Er zijn, sterk gefragmenteerd weliswaar, talloze klein- en grootschalige initiatieven die inspiratie en aanknopingspunten kunnen zijn voor de radicale omwenteling die de auteurs wensen.

Uiteraard verwacht men met een oproep dat deze bekende en onbekende kiemen zullen opstaan (*Stand up and be counted!*), maar het zou niet slecht zijn als men er reeds enkele zou identificeren.

Dan zou bijvoorbeeld ook duidelijk kunnen worden wat precies bedoeld wordt met '**utopie**'. In de betekenis van Ernst Bloch is een utopie geen zinloze illusie, maar een idee die 'nog-niet' is gerealiseerd, maar die duidelijk de bedoeling heeft gestalte te geven aan de toekomst, toe te laten greep te krijgen op die toekomst.

Deze oproep richt zich concreet tot enkele politieke partijen (SP, VU, Agalev), tot alle vakbonden en tot de sociale bewegingen die zich achter het opzet kunnen scharen, opzet dat 'eco-sociaal' wordt genoemd. Ook de christen-democratie wordt aangesproken, met name dan het ACW, maar de ambivalente relatie tussen ACW en CVP wordt niet scherp aan de orde

gesteld. Nochtans zouden Doorbraak-operaties uit het recente verleden hier enkele lessen kunnen opleveren. De progressieve krachten binnen CVP en ACW zullen in de toekomst keuzes moeten maken. Als de verzuiling doorbroken wordt, zullen ook de grondvesten van de ACW-CVP coalitie door elkaar geschud worden. De gemengde reacties binnen deze groeperingen op de Coppieters-oproep laten reeds vermoeden dat dit inderdaad zal gebeuren.

De samenwerking die men vooropstelt in de toekomst sluit de vorming van een nieuwe partij niet uit, maar voorlopig roepen de auteurs op tot het vormen van een **netwerk**. Wat is een netwerk? Een netwerk is een vrijblijvende contactvorm van mensen en of groeperingen die de volgende kenmerken heeft: een (meestal beperkte) doelstelling, waarrond men communicatie uitwisselt, zoveel mogelijk mensen met elkaar in verbinding brengt, met de bedoeling sneller en efficiënter de eigen doelstelling te kunnen bereiken. In een netwerk zijn geen engagementen, geen diepgaande verbintenissen, geen contracten, waarbij men duidelijke afspraken maakt wat men wil bereiken, op welke termijn en met welke instrumenten. De term 'netwerk' gaat dus niet samen met een ander opzet van de oproep 'contracten' af te sluiten. Men zou beter kunnen spreken van **coalities**: deze term heeft het voordeel dat er wel duidelijke afspraken kunnen worden gemaakt, zonder dat deze eeuwig-bindend of alomvattend zijn.

De term 'netwerk' kan wel nuttig zijn als men het heeft over het gebruik van bestaande communicatie-technologieën, om op Vlaams, Belgisch, Europees en wereldvlak, tot coalities te komen, een aspect dat m.i. nog steeds door progressieve groepen onderschat wordt en in elk geval te weinig geëxploreerd. Waarom geen Homepage van Coppieters op Internet bijvoorbeeld? In de VSA zijn er talloze voorbeelden van zowel progressieve als reactionaire krachten die efficiënt van Internet gebruik maken. Mij lijkt het vooral aangewezen het grote maatschappelijke debat op die manier te stimuleren. Dan zullen ook jongeren gemakkelijker aanspreekbaar zijn (wat een wens

is van de auteurs), maar ook ouderen die het vergaderen wat moe geworden zijn maar best via Fax en Internet commentaren kwijtwillen en zelfs engagementen willen aangaan.

De oproep is een oproep naar radicale **democratie**.

1.2. Democratie wordt niet van meetaf aan gedefinieerd, hoewel in de rest van het boek duidelijk wordt wat ermee bedoeld is: democratische controle op bedrijven, mediaconcerns, belangengroepen. Men stelt dus het huidige kapitalistische systeem, de vrije markt economie, niet in vraag. Wel pleit men op alle terreinen voor een herwaardering van de politiek, de politiek die de economie moet sturen, controleren, en bijsturen, zodat elementaire rechten op sociaal, ethisch en ecologisch vlak worden gerespecteerd. Hoewel toegegeven wordt dat 'de burger' geen greep heeft op het kapitaal - vooral niet in een geglobaliseerde, gefragmenteerde, flexibele, vertechnologiseerde economie - gaat men er toch van uit dat die burgerlijke controle op uitspattingen van dat kapitaal mogelijk is via de politiek. De auteurs stellen nl. zelf dat dit weliswaar in het Rijnlandmodel na de Tweede Wereldoorlog mogelijk was, maar dat dit nu (bijna) niet meer te realiseren is.

De auteurs gaan te snel voorbij aan de nood van een (her)nieuw(de) definitie van democratie als concept en als doelstelling. Anders zullen we wellicht vervallen in de opvatting dat de Vlaamse burger zijn of haar sociale zekerheid kan veiligstellen via een stem op een Vlaamse democratische partij. In dat kader kan gedacht worden aan het concept '**burgerschap**'. Burgerschap is veel meer dan het stemrecht of de stemplicht, maar hoeveel meer? Gezien het relatieve succes van andere oproepen naar vernieuwing, gericht aan diezelfde Vlaamse Burger (stem voor dé Partij van de burger!), lijkt het me geen overbodige luxe om dit burgerschap op te nemen in het Coppieters-debat.

Die term heeft bovendien als voordeel dat er vele elementen in vervat zijn die noodzakelijk

geacht worden om dit Coppieters-project te realiseren: individuele en sociale verantwoordelijkheid, solidariteit (wat in de tekst omgedoopt is tot 'verbondenheid'), gemeenschapszin, respect, menselijke waardigheid, (regionale) identiteit, ecologisch bewustzijn, enz.

Hoewel men ervan uitgaat dat het onderwijs steeds achterop loopt op maatschappelijke ontwikkelingen, is het interessant om vast te stellen dat de voorliggende vakoverschrijdende eindtermen voor de eerste graad van het secundair onderwijs een leidraad kunnen zijn bij deze bewustmaking tot burgerschap. Deze eindtermen komen neer op het volgende:

- **sociale vaardigheden:** betrokkenheid op anderen, communicatie, samenwerking;
- **gezondheidseducatie:** gezondheid is een toestand van een zo optimaal mogelijk fysiek, mentaal en sociaal welzijn, waarbij iedereen de kans moet hebben om als mens capaciteiten te ontwikkelen en te gebruiken met een maximum aantal vrijheidsgraden en keuzemogelijkheden;
- **milieu-educatie:** is bedoeld om het milieubewustzijn te verhogen en levert hierdoor een fundamentele bijdrage tot een duurzame ontwikkeling. Aan de basis van milieu-educatie liggen degelijke kennis van en inzicht in de relaties tussen mens en milieu... ook de relevantie van een ethisch bewustzijn krijgt hierin een plaats;
- **opvoeden tot burgerzin:** is een opvoedingsactiviteit die ertoe strekt jongeren op te voeden tot kritische burgers, die bereid en bekwaam zijn tot constructief denken en handelen in de democratische rechtsstaat, zoals die heden functioneert in verbondenheid met de internationale gemeenschap (Europa en de wereld).

(geciteerd uit Voorstel Eindtermen Secundair Onderwijs - eerste graad. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs, dec. 1993.)

2. Politieke uitgangspunten

De samenleving die vooropgesteld wordt in dit project is er één waarin ethiek en politiek

samengaan, waarin welvaart en welzijn niet tegen elkaar worden uitgespeeld, waarin duurzame ontwikkeling een prioritair gegeven is. De nadruk wordt gelegd op de samenhang van de verschillende doelstellingen.

Die doelstellingen worden duidelijk verwoord: een rechtvaardige herverdeling van milieugoederen, zonder economische of politieke uitsluiting, multicultureel, met individuele verantwoordelijkheid en gemeenschapszin, binnen duidelijke grenzen aan het mondiale kapitalistische economische systeem.

Om die doelstellingen, in hun samenhang, te bereiken, moet men eerst een grondige analyse maken, en vervolgens contracten afsluiten, m.n. een cultureel contract, een ecologische contract, een economisch contract, een politiek contract (met een luik institutionele hervormingen en een internationaal luik). Elk van deze onderwerpen vormt in het boek een afzonderlijk hoofdstuk. Het meest overtuigende deel is m.i. de analyse: hier wordt inderdaad op uitstekende wijze de samenhang getoond tussen politiek, cultuur, ecologie, ethiek. Daarnaast worden de huidige ontwikkelingen in een (recente) historische en mondiale context geplaatst.

Gezien de analyse en de contract-hoofdstukken te omvangrijk zijn om hier in hun geheel te commentariseren, zal ik enkele punten selecteren die ons m.i. kunnen aanzetten tot verrijkende debatten.

3. De analyse

'De revoltes van 1968-1969 tegen een bureaucratische en vervreemdende maatschappij doorbraken het consensusmodel en brachten zekere aanzetten tot democratisering op gang. Tegelijk ontstonden bewegingen die zich afzetten tegen de verzuiling van het maatschappelijk leven. hieruit groeiden de nieuwe sociale bewegingen als een kritiek op het autoritaire, verzuilde consensusmodel... Vrijheid werd grotendeels opgevat als bevrijding uit het dwingende keurslijf van morele normen, die met tradities en vooroordelen in verband werden gebracht... De nieuwe ethiek was een vrijheidsethiek, een ethiek van persoonlijke

ontwikkeling, spontane zelfexpressie...'

Onder die nieuwe sociale bewegingen kan men beslist de feministische beweging rekenen als een belangrijk onderdeel, in menig opzicht zelfs als een stuwende kracht in de algemene 'beweging' die toen op gang kwam. Behalve het zuiver liberale aspect van persoonlijke bevrijding, heeft het feminisme steeds een andere dimensie aan de orde gesteld. 'Freedom from' werd als onvoldoende beschouwd; er moest ook nagedacht worden over 'freedom to'. In de analyse van de patriarchale samenleving, werd steeds gezocht naar drie elementen: 1. de dieperliggende mechanismen die het mogelijk maakten deze samenleving te laten continueren (b.v. via het verband tussen kapitalisme en patriërchaat); 2. de verbanden tussen structurele onderdrukking en persoonlijke, onderdrukking; 3. 'bevrijding van' als start-strategie tot de 'vrijheid om' een nieuwe samenleving in te richten, precies zoals 'macht over' te onderscheiden is van 'macht tot'. Behalve een historische analyse heeft de feministische beweging steeds aanzetten gegeven tot verandering, vanuit een concrete utopie, in de definitie van datgene dat nog-niet is. Eén van de mobiliserende factoren was duidelijk de herkenning en erkenning van gemeenschappelijke elementen onder vrouwen, dit ondanks alle verschillen. Die gemeenschappelijkheid lag voornamelijk in de persoonlijke ervaring van de structurele mechanismen van onderdrukking (zoals seksueel geweld, uitbuiting, anomie, kortom economische, intellectuele, psychologische en politieke uitsluiting, object versus subject).

Eén van de m.i. belangrijkste inzichten van dat feminisme is vertaald in de slogan 'het persoonlijke is politiek' (en vice versa). Deze slogan was wellicht potentieel te gevaarlijk om de media te halen. Daar had men het steeds over 'die vrouwen die absoluut gelijk willen zijn aan mannen', wat neerkomt op een nefaste manipulatie van de oorspronkelijke doelstellingen van het feminisme. Ten aanzien van het Coppieters-project wil ik de vraag stellen waarom deze slogan niet vertaald kan worden naar actuele ontwikkelingen? Als

men het steeds heeft over participatie, inspraak, samenspraak, solidariteit, inzicht, verantwoordelijkheid, kan men best de burgers aanspreken op een concept dat het persoonlijke en politieke tegelijk omvat. Misschien kan de hoger voorgestelde term 'burgerschap' voorlopig in deze context dienstdoen, omdat op die manier het verband kan gelegd worden tussen het eigenbelang en het algemeen belang.

Verder kan deze redenering misschien nuttig zijn om een belangrijke maar onduidelijke Coppieters-idee te verhelderen: de overheid moet blijvend en indringend sturend optreden, maar tegelijk ontglipt die overheid ons, en worden de natie-staat en het parlement achterhaalde instrumenten in de democratie. 'Europees burger' zijn of, meer nog, 'wereldburger' spreekt de doorsnee Vlaamse burger nog niet aan. Toch is dit volgens het Coppieters-project dringend nodig. Hoe moet het dan? Voorlopig blijft het een open vraag, maar een boeiend element in het debat.

In de **analyse** van het boek wordt wel de rol van technologie in het algemeen, en communicatietechnologie in het bijzonder, opgenomen, maar m.i. wordt de rol van de media - en vooral de mediatisering van de samenleving - te weinig belicht.

De media komen wel aan bod in één van de Contract-hoofdstukken, m.n. het cultureel contract: 'naar een participatieve onderwijs- en cultuurpolitiek', waarin gepleit wordt voor democratische controle, emancipatie, verdraagzaamheid, perfectibiliteit, participatie en creativiteit. In dit hoofdstuk krijgt m.i. de ontzuiling te weinig aandacht, zowel in het onderwijs als in de cultuur.

In het hoofdstuk dat het sociaal **contract bevat**, 'naar een solidaire samenleving tegen sociale uitsluiting' klinkt luid verzet tegen processen van sociale uitsluiting en segregatie. Hierbij komen aan bod, in deze volgorde: laaggeschoolden en langdurig werklozen, bejaarden, stervenden, vrouwen, armen en daklozen, gehandicapten, migranten, vluchtelingen en asielzoekers, slachtoffers van aids. Op zijn minst kan men zich

boze vragen stellen bij de plaats van 'vrouwen' in dit rijtje, maar nog erger allicht is de ondermaatse invulling van die paragraaf. Feministen hebben nu bijna drie decennia bijdragen geleverd op het terrein van solidaire samenleving, sociale uitsluiting, zinvolle arbeid, inspraak, participatie, leidinggeven, enz. In een hoofdstuk 'sociaal contract' verwacht men hiervan toch een meer accurate weerslag.

Conclusie

De oproep en het project Coppieters hebben het potentieel om een nieuwe 'beweging' op gang te brengen. In deze beperkte commentaar heb ik een aantal suggesties willen doen op korte termijn: het hanteren van het concept burgerschap, een vernieuwde definitie van democratie, het losmaken van het maatschappelijk debat o.m. via een Coppieters Home Page op Internet, het zoeken van coalities tussen geïnteresseerde individuen en groeperingen. Er zijn bij het opstarten van een dergelijk 'project' uiteraard meer vragen dan antwoorden, maar dat moet juist een stimulans zijn tot actieve deelname. De grootste uitdaging ligt op het vlak van de samenhang van de doelstellingen van het project: hoe kan men ethiek en politiek met elkaar verbinden, hoe kan men een democratisch gecontroleerde samenleving op Vlaams, Europees en wereldvlak organiseren, waarbij het overleven van onze planeet centraal staat? Als de auteurs het bij het rechte eind hebben, dat daarbij het mondiale kapitalistisch systeem overeind kan blijven, en misschien wel noodzakelijk is, heb ik voor hen een laatste suggestie: bij elke beleidsbeslissing moet niet alleen een milieu-effectenrapport worden afgedwongen, maar ook een cultuur-ethisch-sociaal-economisch effectenrapport. Pas dan zullen de burgers de gewenste samenhang kunnen zien. Maar het blijft natuurlijk wel de vraag of dit voldoende zal zijn om de vooropgestelde doelstellingen van het Coppieters-project deels of volledig te realiseren.

